

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ
ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ,
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΠΑΤΡΑ 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

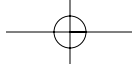
Εισαγωγή	19
	<i>Αίλα Λεοντίδου</i>
Γνωστικά Πεδία και Κείμενα Μελέτης στη ΘΕ ΕΠΟ12	19
	<i>Αίλα Λεοντίδου</i>
Αναλυτική δομή του Εγχειριδίου Μελέτης	23
	<i>Κρίστη Πετροπούλου</i>
Εισαγωγικές Δραστηριότητες	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Καταβολές της Γεωγραφίας, οριοθετήσεις της «Ευρώπης» και όψεις του υλικού της πολιτισμού	27
	Ενότητα 1.1
	<i>Κρίστη Πετροπούλου</i>
Περιβάλλον και φύση στην ιστορία των πολιτισμών	27
	Ενότητα 1.2
	<i>Παντελής Σκλιας</i>
Οριοθέτηση της «Ευρώπης» και ανάδυση της ΕΕ	37
1.2.1 Σύνορα και δημιουργία εθνών-κρατών στην Ευρώπη	37
1.2.2 Η ανάδυση της ΕΕ	47
	Ενότητα 1.3
Η Γεωγραφία στον κόσμο:	
Από τις «εθνικές σχολές» στην παγκοσμιοποίηση	52

	<i>Λίλα Λεοντίδου</i>
1.3.1 Κεντρικές έννοιες της Ανθρωπογεωγραφίας	52
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
1.3.2 Ευρωπαϊκή γεωγραφική σκέψη και «εθνικές σχολές»	58
	<i>Βασίλης Αράπογλου</i>
1.3.3 Παγκοσμιοποίηση και χωρο-χρόνος στην Ευρώπη	62
Ενότητα 1.4	
Μεταμορφώσεις του υλικού πολιτισμού της Ευρώπης.....	75
	<i>Αλέξανδρος Αφουξενίδης</i>
1.4.1 Πολιτισμός, κουλτούρα και υλικός πολιτισμός	75
	<i>Μαρία Τσάμπρα</i>
1.4.2 Τεχνολογική πρόοδος στην Ευρώπη	79
	<i>Αργυρώ Λουκάκη</i>
1.4.3 Αρχιτεκτονική, οικισμοί και υποδομές ως υλικός πολιτισμός: παραδείγματα από το 19ο αιώνα	84
	<i>Λίλα Λεοντίδου</i>
1.4.4 Γεωγραφία, υλικός πολιτισμός και Ανθρωπο-Οικολογία: Διαβάζοντας τον Pounds.....	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Πληθυσμός και μεταναστεύσεις από τον 16ο ως τον 20ό αιώνα **97**

	Ενότητα 2.1
	<i>Γιώργος Γριτζάς</i>
Πληθυσμιακή Γεωγραφία: Πηγές έρευνας, δείκτες και διαιρέσεις της Ευρώπης	97
2.1.1 Η εξέλιξη των θεωριών για τον πληθυσμό	98
2.1.2 Δεδομένα και δείκτες για τη σύγχρονη Ευρώπη	102

Ενότητα 2.2

Γιώργος Γριτζάς

Πληθυσμιακή Γεωγραφία της Ευρώπης σε ιστορική προοπτική	126
2.2.1 Δημογραφικές μεταβολές από το Μεσαίωνα έως την Αναγέννηση	126
2.2.2 Ανακατατάξεις κατά την εκβιομηχάνιση	133
2.2.3 Επιστρέφοντας στη σύγχρονη εποχή	137

Ενότητα 2.3

Βασίλης Αράπογλου

Μετανάστες στη σύγχρονη Ευρώπη:

Από τον αποκλεισμό στη διαφοροποίηση	139
2.3.1 Μετανάστευση στο χώρο των ροών:	
Ιστορία και τύποι μετανάστευσης	139
2.3.2 Μετανάστευση και μορφές κοινωνικού διαχωρισμού στον ευρωπαϊκό Νότο	140

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ηλίας Κουρλιούρος

Δύο επιστημολογικές τομές

στη μεταπολεμική ευρωπαϊκή Γεωγραφία	153
---	------------

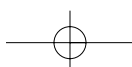
Ενότητα 3.1

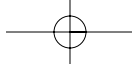
Η πρώτη επιστημολογική τομή: Ποσοτική επανάσταση

και θετικισμός στη Γεωγραφία	155
3.1.1 Οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες	155
3.1.2 Λογικός θετικισμός, πολυεπιστημονικότητα και κατακερματισμός της γεωγραφικής γνώσης	157

Ενότητα 3.2

Η ανάδυση μεταβατικών Παραδειγμάτων	167
3.2.1 Συμπεριφορική Γεωγραφία	167
3.2.2 Ανθρωπιστική Γεωγραφία	169
3.2.3 Φιλελεύθερη Γεωγραφία	170

Ενότητα 3.3

Η δεύτερη επιστημολογική τομή: Η ανάδυση της Κριτικής Γεωγραφίας	172
3.3.1 Οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες.....	172
3.3.2 Η κριτική του θετικισμού, η κοινωνική διάσταση του χώρου και η έννοια της διεπιστημονικότητας	173

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Άνιση ανάπτυξη: Από την αποικιοκρατία στην παγκοσμιοποίηση 179

Ενότητα 4.1

Παντελής Σκλιας

Άνιση ανάπτυξη στην ευρωπαϊκή ιστορία	179
--	------------

Ενότητα 4.2

Παντελής Σκλιας

Άνιση ανάπτυξη μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση	188
--	------------

Ενότητα 4.3

Μαρία Τσάμπρα

Πόλεμοι, αποικιοκρατία και άνιση ανάπτυξη	192
--	------------

Ενότητα 4.4

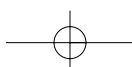
Παντελής Σκλιας

Άνιση ανάπτυξη και προκλήσεις για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση	196
---	------------

Ενότητα 4.5

Μαρία Τσάμπρα

Άνιση ανάπτυξη και παγκοσμιοποίηση.....	205
--	------------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Μαρία Τσάμπρα

Γεωγραφία της παραγωγής και βιομηχανική αναδιάρθρωση **215**

Ενότητα 5.1

Νεωτεριότητα και Γεωγραφίες της Βιομηχανικής Επανάστασης216

Ενότητα 5.2

Από το φορντισμό στην ευέλικτη συσσώρευση221

5.2.1 Φορντισμός και νέα τεχνολογία221

5.2.2 Από τους τρόπους παραγωγής στη θεωρία της ρύθμισης223

5.2.3 Ευέλικτη συσσώρευση224

5.2.4 Η χωρική διαίρεση της εργασίας228

Ενότητα 5.3

Η καινοτομία στον υλικό πολιτισμό και τη Γεωγραφία της Ευρώπης.....231

Ενότητα 5.4

Γεωγραφικές ανισότητες στη σύγχρονη οικονομία της γνώσης235

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Ευρωπαϊκή Αστική Γεωγραφία: Από την πόλη-κράτος στην παγκοσμιούπολη **239**

Ενότητα 6.1

Κρίστη Πετροπούλου

Η αρχαία πόλη στον ευρω-μεσογειακό χώρο240

Ενότητα 6.2

Κρίστη Πετροπούλου

Η προκαπιταλιστική πόλη247

6.2.1 Παρακμή της αρχαίας πόλης-κράτους	247
6.2.2 Η ανάκαμψη των πόλεων στο Βυζάντιο και τη μεσαιωνική Ευρώπη	250
6.2.3 Από τη μεσαιωνική στην αναγεννησιακή πόλη	255
6.2.4 Η αποικιοκρατική πόλη	260
6.2.5 Από την πόλη-κράτος στο έθνος-κράτος και την πρωτεύουσά του	261

Ενότητα 6.3

Κρίστη Πετροπούλου

Η βιομηχανική πόλη και η κριτική της	268
6.3.1 Αστικοποίηση, πόλη και πολεοδομία	268
6.3.2 Κριτική της βιομηχανικής πόλης και ουτοπικές πόλεις	273
6.3.3 Η Σχολή του Σικάγο	277

Ενότητα 6.4

Κρίστη Πετροπούλου

Η μοντέρνα πόλη	279
6.4.1 Αστικοποίηση και πολεοδομία	279
6.4.2. Οι πόλεις της Μεσογειακής Ευρώπης	285
6.4.3. Παρατηρήσεις για τη νεωτερική πολεοδομία	288

Ενότητα 6.5

Αργυρώ Λονκάκη

Αστικά τοπία της νεωτερικότητας	291
6.5.1 Υπερρεαλισμός και αστικός χώρος	292
6.5.2 Κυβισμός και μοντέρνα αρχιτεκτονική	297
6.5.3 Ριζοσπαστική μεταπολεμική παράδοση και χώρος	300

Ενότητα 6.6

Βασίλης Αράπογλου

Παγκόσμιες πόλεις και αστικός ανταγωνισμός στην Ευρώπη	304
6.6.1 Νέες ιεραρχίες των πόλεων: Παγκόσμιες πόλεις και πλανητικοί κόμβοι ..	304
6.6.2 Επιχειρηματική πόλη, ανταγωνισμός και αστική διακυβέρνηση	309

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

**Ηγεμονικές και αναδυόμενες επιστημολογικές τάσεις
στη μετα-θετικιστική ευρωπαϊκή Γεωγραφία** **315**

	Ενότητα 7.1
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
Οικο-Γεωγραφία	316
	Ενότητα 7.2
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
Ριζοσπαστική (ή μαρξιστική) Γεωγραφία, Σχολή της Ρύθμισης και κριτικός ρεαλισμός	317
	Ενότητα 7.3
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
Πολιτιστική στροφή, μεταμοντερνισμός και τοπικές αφηγήσεις	322
	Ενότητα 7.4
	<i>Αργυρώ Λουκάκη</i>
Μεταμοντερνισμός, οικουμενικότητα και χωρικότητα	325
7.4.1 Παγκοσμιοποίηση και οικουμενικότητα	326
7.4.2 Αναπροσδιορισμοί του χώρου και της χωρικότητας	328
7.4.3 Περιβάλλον, πολιτιστικό τοπίο και άλλες χωρικές έννοιες	337
	Ενότητα 7.5
	<i>Ηλίας Κουρλιούρος</i>
Κριτικές αντιπαραθέσεις και νέες συνθέσεις	343

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

**Γεωγραφία και υλικός πολιτισμός
στην αυγή του 21ου αιώνα** **347**

Ενότητα 8.1*Μαρία Τσάμπρα***Χώρος και νέες τεχνολογίες στην αναδύομενη «αβαρή» οικονομία348****Ενότητα 8.2***Αλέξανδρος Αφουξενίδης***Από τη συλλογική κουλτούρα στην εξατομικευμένη ταυτότητα και κατανάλωση
στη νεότερη Ευρώπη.....351****Ενότητα 8.3***Αργυρώ Λουκάκη***Επιστροφή στις γεωγραφικές φαντασίες357**

8.3.1 Εικονική και εμπειρική πραγματικότητα.....357

8.3.2 Γεωγραφικές φαντασίες στην Ευρώπη360

Βιβλιογραφία.....363

Παράρτημα Εγχειριδίου:

Απαντήσεις σε Ασκήσεις Αυτοαξιολόγησης 402

Απαντήσεις σε Δραστηριότητες..... 404

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ, ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ «ΕΥΡΩΠΗΣ» ΚΑΙ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ενότητα 1.1

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΦΥΣΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Κρίστη Πετροπούλου

Η ιστορία της Γεωγραφίας και οι αναζητήσεις της σε σχέση με θεωρητικά θέματα που τίθενται ακόμα και σήμερα έρχονται από πολύ παλιά και ξεφεύγουν από την περιοχή όπου εκτείνεται η Ευρώπη. Οι ρίζες της Γεωγραφίας είναι πολύ μακρινές. Είναι σίγουρα μεσογειακές (αιγυπτιακές, ελληνικές, λατινικές και αραβικές). Το δέντρο της, όμως, είχε καλά ριζώσει και σε άλλες περιοχές του κόσμου (Μεσοποταμία, Ινδία, Κίνα), όπου αναπτύχθηκαν πολιτισμοί που επηρέασαν την εξέλιξη των ιδεών στην Ευρώπη. Το όνομά της η Γεωγραφία το απέκτησε κατά την αρχαιοελληνική εποχή, ενώ η ακαδημαϊκή της διάσταση δημιουργήθηκε στα πανεπιστήμια της Ευρώπης στις αρχές του 19ου αιώνα. Η θεματογραφία της Γεωγραφίας, όμως, απασχόλησε για αιώνες και πολλούς άλλους λαούς που ήρθαν αργότερα σε επαφή με τους Ευρωπαίους, όπως οι ιθαγενείς πολιτισμοί της Αμερικής, της Νότιας Αφρικής και της Αυστραλίας, η συμβολή των οποίων αναγνωρίστηκε πολύ πρόσφατα. Ορισμένοι από αυτούς τους λαούς (ιδιαίτερα στην Αμερική) ανέπτυξαν και σημαντικούς «τεχνικούς πολιτισμούς»¹ που ασχολήθηκαν από νωρίς με θέματα που άπτονται της επιστήμης της Γεωγραφίας.

Η παρακάτω ενδεικτική επιλογή παρουσίασης προσπαθεί να υπερβεί την «ευρωκεντρική» οπτική που περιορίζεται μόνο στους κοντινούς στην Ευρώπη αρχαίους πολιτισμούς, αγνοώντας τους υπόλοιπους, μιας και αυτοί επηρέασαν τελικά με διαφορετικούς τρόπους και την ίδια την Ευρώπη.² Η ανάπτυξη, όμως, για τους

¹ Για τον όρο, βλέπε αναφορά στο Μπαμπινιώτης 1998: 1458, στο Λεοντίδου 2005/07: 282.

² Όπως θα έχετε παρατηρήσει διαβάζοντας πολλά παλαιότερα παγκόσμια ιστορικά εγχειρίδια, η επιλογή παρουσίασης των κεφαλαίων είναι καθαρά γεωγραφική: στην αρχή παρουσιάζουν τους αρχαίους πολιτισμούς της Μεσοποταμίας και τις επιρροές τους στους σημιτικούς λαούς. Στη συνέχεια, παρουσιάζουν τον αιγυπτιακό και τον ελληνικό πολιτισμό, αναφέροντας ορισμένες φορές τον κινέζικο και τον ινδικό πολιτισμό, για να καταλήξουν σε εκτενείς αναφορές σχετικές με τον ευρωπαϊκό και σύγχρονο αμερικανικό πολιτισμό. Οι πολιτισμοί που άνησαν αλλού προσεγγίζονται ελάχιστα

εκτός Ευρώπης λαούς είναι αναγκαστικά συνοπτική, γιατί στο πρόγραμμα σπουδών της ΕΠΟ12 εστιάζουμε στον ευρωπαϊκό πολιτισμό.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα όλα αυτά, θα ξεκινήσουμε αναζητώντας τις σχέσεις των ανθρώπων με το περιβάλλον τους, που, όπως θα δούμε, ήταν διαφορετικές στους αρχαίους λαούς. Τα κεντρικά ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν παρακάτω είναι τα εξής: Πώς κατανοούσαν το περιβάλλον τους οι αρχαίοι λαοί, πώς αντιλαμβάνονταν τον κόσμο και ποια η σχέση με την επιλογή εγκατάστασης σε ορισμένους τόπους; Από πού ξεκίνησαν οι πρώτες αστρονομικές και γεωγραφικές αναφορές και πώς άλλαξαν αυτές μέσα στον χώρο και τον χρόνο;

Οι αρχαίοι λαοί δεν αντιλαμβάνονταν όπως εμείς τον κόσμο και τους προσανατολισμούς (Πανταζής 1990 και 1997). Στη δική τους καθημερινότητα κάθε τόπος εκπροσωπούσε κάτι από τον ευρύτερο χώρο ή και το σύμπαν, με επίκεντρο τον «ομφαλό της γης», τοποθετημένο για κάθε λαό στη δική του «εστία». Παρά την έντονη διαφορετικότητα τους, υπήρξαν αρχέγονοι κοινοί μύθοι που όμως σχετίζονται με βασικά γεωγραφικά χαρακτηριστικά του κάθε τόπου. Όμως οι προσανατολισμοί διέφεραν από τόπο σε τόπο και μέσα στο χρόνο. Ορισμένοι από αυτούς που συνιστούν τις ρίζες των πολιτισμών επηρέασαν άμεσα ή έμμεσα και με διαφορετικούς τρόπους το σύγχρονο ευρωπαϊκό πολιτισμό (Young 1964/1982).

Σ' όλους σχεδόν τους αρχαίους λαούς, η επιλογή της τοποθεσίας εγκατάστασης σχετίζεται με τη δυνατότητα να καλυφθούν οι βασικές ανάγκες επιβίωσης του ανθρώπου (Sorre 1952). Η ύπαρξη νερού, το κλίμα (ηλιοφάνεια, άνεμος, θερμοκρασία, υγρασία), η πιθανή προστασία από εχθρούς, οι δυνατότητες εύκολης εγκατάστασης και μετακίνησης, αλλά και ο προσανατολισμός και οι ενέργειες του συγκεκριμένου τόπου έπαιζαν ιδιαίτερο ρόλο στην επιλογή. Οι νομαδικοί λαοί φαίνεται να ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για τα παραπάνω και να αναπτύσσουν ιδιαίτερους τρόπους προσανατολισμού και κατανόησης του περιβάλλοντός τους, δημιουργώντας –διάσπαρτα– ιερά στο χώρο ή μεταφέροντάς τα μαζί τους. Οι άλλοι λαοί από τον καιρό που έπαψαν να είναι νομάδες ενδιαφέρθηκαν περισσότερο για τις δυνατότητες καλλιέργειας των τόπων που εποίκιζαν και τις τεχνικές κατασκευής και προστασίας τους, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στη δημιουργία σταθερών και μόνιμων ιερών. Όμως, σε όλους η επιλογή του τόπου δεν ήταν μια απλή διαδικασία (Derguau 1976/1987).

«Δως μοι πα στω και ταν γαν κινάσω» (δώσε μου ένα σημείο να σταθώ και θα κινήσω τη γη) έλεγε ο Αρχιμήδης. Πράγματι, αν σκεφτούμε ότι οι περισσότερες κοσμοαντιλήψεις στηρίχθηκαν σε κάποια σταθερά «σημεία» (ή αρχές) που πρό-

και μόνο μετά την ανακάλυψή τους από τους Ευρωπαίους, ενώ για τους αρχαίους πολιτισμούς δεν μαθαίνουμε πολλά σχετικά με τη συνέχεια τους. Η παρουσίαση αυτή αντανακλά την κυριαρχία ενός μοντέλου αντίληψης του κόσμου που για αιώνες θεωρούσε τον δυτικο-ευρωπαϊκό πολιτισμό ανώτερο των άλλων. Η σύγχρονη κριτική γεωγραφική σκέψη επιχειρεί να αποστασιοποιηθεί από τέτοιες γεωγραφικές προσεγγίσεις, αναγνωρίζοντας τόσο τη διαφορετικότητα των πολιτισμών και τη σημασία της συμβολής τους στη γεωγραφική σκέψη, όσο και τους διάφορους παράγοντες που οδήγησαν στη σύγχρονη άνιση κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του κόσμου.

σφεραν ασφάλεια και σταθερότητα στις ομάδες που τα επέλεξαν, και ότι οι περισσότεροι πολιτισμοί αναπτύχθηκαν γύρω από σταθερούς τόπους ή μνημεία που εκπροσωπούσαν αυτές τις κοσμοαντιλήψεις (Levi-Strauss 1959/1987), αξίζει μια σύντομη –ενδεικτική– παρουσίαση των αντιλήψεων για το χώρο ορισμένων αρχαίων λαών του κόσμου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι και οι μοναδικοί που μπορούν να μας κινήσουν το ενδιαφέρον.

Στις *μητριαρχικές κοινωνίες*, που στην Ευρώπη φαίνεται να επικράτησαν από την εποχή της ανακάλυψης της καλλιέργειας των δημητριακών (την 8η χιλιετία π.Χ.) μέχρι τις επιδρομές των Ινδοευρωπαίων, έχουν βρεθεί περισσότερα από 50.000 μεγαλιθικά μνημεία που περιλαμβάνουν ναούς, τάφους, οβελίσκους και στήλες, που συνήθως είναι αφιερωμένα σε θηλυκές θεότητες που σχετίζονταν με τη λατρεία της μητέρας γης και των συμβόλων της αναπαραγωγής (Eliade, Couliano 1992). Σύμφωνα με ορισμένες μελέτες, τα μνημεία αυτά, εκτός του ότι αποτελούν ιερούς τόπους, θεωρούνται ταυτόχρονα κοσμικά ενεργειακά κέντρα που σχετίζονται με συστηματικές παρατηρήσεις του ουρανού. Τα κέντρα αυτά δεν κατοικούνταν ή κατοικούνταν μόνο από τους ιερείς. Αποτελούσαν, όμως, τόπους συγκέντρωσης και συμβολικής συνοχής όλων των γύρω κατοίκων. Σε ορισμένα δε από αυτά συνυπήρχαν και τα δύο ημερολόγια (σεληνιακό και ηλιακό), πράγμα που σύμφωνα με ορισμένους μελετητές (Graves 1979) σχετίζεται και με το πέρασμα από την εποχή των χθόνιων θεών και τη μητριαρχική κοινωνία στην εποχή των ηρώων και την πατριαρχική κοινωνία (παράδειγμα είναι το Stonehenge, στην Αγγλία στις αρχές της 2ης χιλιετίας π.Χ.). Γενικά, με το πέρασμα από τη μητριαρχική στην πατριαρχική κοινωνία, οι θηλυκές γήινες θεότητες μετατρέπονται σε αρσενικές θεότητες, οι οποίες τελικά κυριάρχησαν στο πάνθεο του κάθε λαού. Ο μύθος της αρπαγής της Περσεφόνης αντανακλά ιδιαίτερα αυτό το πέρασμα που συνιστούσε κεντρική ιδέα γύρω από την οποία οργανώθηκαν τα Ελευσίνια μυστήρια. Τέτοιους μύθους, που είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικοί για τη νέα σχέση που αποκτά ο άνθρωπος με τη φύση, συναντάμε σε πολλούς αρχαίους λαούς σε όλη την υφήλιο (όπως αυτός του Εκιντού στο έπος Γίλγαμές των Σουμερίων, του Πόπολ Βού των Μάγιας κ.α.).

Ο πολιτισμός των Σουμερίων, που θεωρείται ο πρώτος αξιοσημείωτος υλικός πολιτισμός του κόσμου, αναπτύχθηκε αρχικά στα νότια της Μεσοποταμίας ανάμεσα στους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη από το 7000 π.Χ., δημιούργησε τις πρώτες «πόλεις» το 2800 π.Χ., ανέπτυξε εκτός από τη γεωργία³ την υαλουργία και τη μεταλλουργία καθώς και το δεκαδικό σύστημα των μαθηματικών και την αστρολογία που αργότερα πήρε χαρακτηριστικά αστρονομίας. Οι πόλεις οργανώνονταν γύρω από το Σουμερικό Ναό που αρχικά ήταν θεσμός λατρευτικός, πολιτικός και διοικητικός. Εκεί γίνονταν και οι συνελεύσεις των γερόντων, που φαίνεται να διέπονταν από ένα σύστημα άμεσης δημοκρατίας. Κάθε Ναός καθώς και η γύρω περιοχή του ανήκαν σε μια θεότητα που υπηρετούσαν οι άνθρωποι. Οι θεότητες αυ-

³ Κατά την 3η χιλιετία π.Χ. ο πλούτος της νότιας Μεσοποταμίας διαρκώς αυξανόταν. Είναι χαρακτηριστικό ότι η απόδοση της παραγωγής σιτηρών το 2500 π.Χ. στην περιοχή αυτή μπορεί να συγκριθεί με την απόδοση των καλύτερων σύγχρονων σιτοβολώνων του Καναδά (Roberts 1999: 79-100).

τές, από το 3500 π.Χ., άρχιζαν να παίρνουν ανθρώπινες μορφές, που μάλλον επινοούνταν από τους ιερείς και τους γραφείς (Eliade, Couliano 1992: 201-203). Αργότερα, και μετά το πέρας πολλών πολέμων, ορισμένοι στρατιωτικοί, που δεν ήθελαν να εγκαταλείψουν τις εξουσίες που κατείχαν εν καιρώ πολέμου, φαίνεται πως μετεξελίχθηκαν σε βασιλιάδες. Έτσι, ιδιαίτερα από την εποχή των Ακκάδων (επί Σαργών Α΄ το 2400 π.Χ.) και μετά, δίπλα στα ιερά κέντρα αναπτύχθηκαν τα βασιλικά και διοικητικά κέντρα (Roberts 1987). Οι ναοί γίνονταν όλο και υψηλότεροι εκφράζοντας έτσι την σταδιακή απομάκρυνση των θεών από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων αλλά και το φόβο για μελλοντικούς κατακλυσμούς. Τα επόμενα χρόνια (περί το 2254 π.Χ.), ορισμένοι βασιλιάδες ιδιοποιήθηκαν τη θεϊκή εικονογράφηση και στη συνέχεια επέβαλαν την ισχύ τους ώστε να εκμεταλλευόνται τον αυξημένο πλούτο των Ναών (Eliade, Couliano 1992: 202). Οι τόποι όπου διαδραματιζόνταν όλες αυτές οι αλλαγές είναι πλέον συμβολικά φορτισμένοι και ο απόηχός τους φτάνει μέχρι τις μέρες μας. Τέτοιοι τόποι είναι για παράδειγμα τα ιστορικά κέντρα των πόλεων Ουρ, Ουρούκ, Ασσούρ, και Ακκάδ.

Αργότερα, στην περιοχή που εκτείνεται ανάμεσα στους δύο ποταμούς (Τίγρη και Ευφράτη), μετά από έντονες πολύ-πολιτισμικές ανταλλαγές, αλληλεπιδράσεις και συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών λαών (σημιτικών, καυκάσιων και ινδοευρωπαϊκών), αναδύεται ο βαβυλωνιακός πολιτισμός με επίκεντρο την Βαβυλώνα, πόλη γύρω από την οποία, επί Χαμουραμί (1792-1600 π.Χ.), ενώθηκε όλη η Μεσοποταμία. Σε αυτήν αναπτύχθηκαν τα Μαθηματικά (δεκαδικό σύστημα), η Αστρονομία, η Γεωγραφία και η Νομική επιστήμη. Εκεί χαράχθηκαν οι πρώτοι χάρτες σε πηλό οι οποίοι αναπαρίσταναν ιδιοκτησίες το 2500 π.Χ. και οι πρώτοι τοπογραφικοί χάρτες του 1500 π.Χ., που επιβεβαιώθηκαν από τις ανασκαφές της πόλης Νιπούρ (Λιβιεράτος 2002: 23-25). Γύρω στο 1000 π.Χ., ήταν δυνατόν να προβλεφθούν οι εκλείψεις της σελήνης και του ήλιου, με βάση το σεληνιακό ημερολόγιο. Αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς όπως ο Ίππαρχος, ο Πτολεμαίος και αργότερα ο Γέμινος αναφέρονται σε αυτό (Couderec 1958: 31-33). Οι ναοί αυτής της εποχής (ζιγκουράτ) ήταν τόσο ψηλοί (ο 1ος όροφος στα 34 μέτρα) που δίκαια θεωρούνται για την εποχή ως θαύματα του κόσμου.

Ο πολιτισμός των Σουμερίων –και κατόπιν της Βαβυλώνας– επέδρασε αποφασιστικά σε όλους τους σημιτικούς λαούς που κατοικούσαν δίπλα αλλά και σε πολλούς πιο απομακρυσμένους, όπως σ' αυτούς των Αιγυπτίων και των Ελλήνων, ενώ στοιχεία των βασικών κειμένων του συναντάμε και σε μεταγενέστερα εβραϊκά, χριστιανικά και ισλαμικά κείμενα, με χαρακτηριστική την περιγραφή της γένεσης ενός κόσμου που αναδύεται από το νερό και στη συνέχεια περικλείεται από αυτό (Roberts 1987: 79-100). Η περιγραφή αυτή αντανακλά τα γεωγραφικά όρια του κόσμου που ήταν γνωστός την εποχή εκείνη, έχει πιθανά τις ρίζες της στις συνεχείς πλημμύρες του δέλτα των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη που βίωναν οι αρχαίοι λαοί της Μεσοποταμίας (Roberts 1987), μπορεί, όμως, να αναφέρεται και σε προγενέστερες προελληνικές καταγραφές σχετικές με την καταβύθιση της Αιγίδας. Την ίδια περιγραφή συναντάμε αργότερα στη Βίβλο όπου αναφέρονται ο κατακλυσμός και η κιβωτός του Νώε. Τη συναντάμε, όμως, και στον πελασγικό μύθο

του Δευκαλίωνα (όπου σύμφωνα με τον Αριστοτέλη περιγράφεται η πλημμύρα του Αχελώου), σε αιγυπτιακούς μύθους που αναφέρονται σε κατακλυσμούς του Νείλου, αλλά και στον μύθο του Τλάλοκ που επικράτησε στους πολιτισμούς της Μεσοαμερικής.⁴

Στην αρχαία εποχή, η Μεσόγειος αποτελούσε το κέντρο γύρω από το οποίο αναπτύχθηκαν πολλοί σημαντικοί πολιτισμοί (εκτός από αυτόν της Βαβυλώνας που έφτασε μέχρις αυτήν). Οι πολιτισμοί των προελληνικών φύλων επέδρασαν σε όλη τη μεταγενέστερη ιστορία της Μεσογείου και κατ' επέκταση της Ευρώπης. Οι πιο σημαντικοί είναι ο μινωικός πολιτισμός, ο κυκλαδικός και ο πελασγικός. Στο ΣΒ 1 αναπτύσσεται εκτενώς αυτό το θέμα. Παρακάτω θα αναφερθούμε συνοπτικά μόνο σε αυτούς που δεν αναπτύσσονται στο παραπάνω βιβλίο και βρίσκονται εκτός των σύγχρονων ορίων της Ευρώπης, αλλά την επηρέασαν.

Συνοδευτικό βιβλίο 1

Διαβάστε τώρα το ΣΒ 1, κεφάλαιο 1.1. «Η περιπλάνηση του Οδυσσέα στην πρώιμη Ευρώπη», σελ. 31-35, και δείτε τους χάρτες για την αρχαιότητα στο ΕΔΥ.

Ένας σημαντικός αρχαίος μεσογειακός πολιτισμός που επηρέασε τον ευρωπαϊκό είναι αυτός των Αιγυπτίων, ο οποίος επέδρασε, επίσης, αποφασιστικά στην ανάπτυξη της γεωγραφικής σκέψης. Οι Αιγύπτιοι, ήδη από το 3100 π.Χ., χρησιμοποιούσαν την ιερογλυφική γραφή, οπότε έχουμε και την απαρχή του υλικού πολιτισμού τους (Roberts 1987). Γύρω στον 15ο αιώνα π.Χ. έγινε «συστηματική ταξινόμηση της περιγραφής και αναπαράστασης του γεωγραφικού χώρου κατά κλίμακες». Έτσι έχουμε διαγράμματα που σχετίζονται με την Κοσμογραφία (περιγραφή του σύμπαντος), τη Γεωγραφία (περιγραφή της γης), τη Χωρογραφία (περιγραφή της Αιγύπτου) και την Τοπογραφία (περιγραφή του Νείλου και των γύρω περιοχών). Γύρω στο 1300 π.Χ. ο Ραμσής ο Β΄ αρχίζει συστηματική χαρτογράφηση της επικράτειας του με στόχο την ταξινόμηση και εκμετάλλευση των γαιών (Λιβιεράτος 1998/2002: 23-25).

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι αντιλαμβάνονταν διαφορετικά από εμάς τον κόσμο. Ο κόσμος ήταν δομημένος γύρω από τον ποταμό Νείλο, όμως οι ρίζες της κοσμολογίας τους έρχονταν από τα βόρεια της Νουβίας και της σύγχρονης Αιθιοπίας (Dior 1992).⁵ Και σε αυτούς, «κάθε τόπος εκπροσωπούσε κάτι από τον ευρύτερο χώρο ή και το σύμπαν». Η διάταξη των μεταγενέστερων πυραμίδων ήταν αστρονομικά προσανατολισμένη (Verdet 1990), παρά τις παλαιότερες αμφισβητήσεις

⁴ Leon-Portilla 1980/1995.

⁵ Ο αιγυπτιακός πολιτισμός σύμφωνα με τον Cheikh Anta Dior (που μελέτησε ταυτόχρονα τη γεωλογική και την πολιτιστική ιστορία τη περιοχής καθώς και τις σχέσεις μεταξύ των τοπικών ιδιωμάτων και αρχαίων επιγραφών) έχει τις ρίζες του στην αρχαία Νουβία και Αιθιοπία και φέρνει έντονα τα χαρακτηριστικά των πολιτισμών των μαύρων που ξεκίνησαν από το 8000-6000 π.Χ. στο Νότο της Κένυας, βόρεια της Τανζανίας, γύρω από τον Νείλο, στο Τσαντ, τη Νιγηρία και σε τμήματα της Σαχάρας και της Λιβύης (Dior 1992: 12).

ορισμένων αστρονόμων (Couderc 1958). Γενικά, η ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής είχε πάντα σχέση με την αστρονομία. Το ηλιακό ημερολόγιο των Αιγυπτίων ήταν καθαρά πρακτικό και δεν έλυσε θεωρητικά ζητήματα αστρονομικών υπολογισμών: είχε, όμως, αξία στους αστρονομικούς υπολογισμούς τέτοια που αναγνωρίστηκαν αργότερα στους ελληνιστικούς χρόνους. Είχε 12 μήνες X 30 μέρες + 5 μέρες στο τέλος του έτους. Η κάθε μέρα είχε 24 ώρες που αρχικά δεν είχαν ίδια αξία και εξαρτώνταν από τις εποχές. Στους ελληνιστικούς χρόνους συνδυάστηκαν οι βαβυλωνιακοί με τους αιγυπτιακούς αστρονομικούς υπολογισμούς και προέκυψε η ημέρα των 24 ωρών από 60 λεπτά η καθεμία (Neugebauer 2003: 118-119, Verdet 1990).

Ένας πιο μακρινός πολιτισμός που ήρθε σε επικοινωνία με τον Ελληνικό μέσω των εκστρατειών του Μ. Αλεξάνδρου, είναι αυτός που αναπτύχθηκε στις *Ινδίες*, γύρω από την κοιλάδα του Ινδού ποταμού, από το 2500 π.Χ. Ο λεγόμενος «χαραπαϊκός πολιτισμός», που αναπτύχθηκε γύρω από την πόλη Χαράπα, είχε εδραιωθεί από το 2250 π.Χ. και διήρκεσε 400 περίπου χρόνια, διέθετε γραφή και είχε αναπτύξει πολύ την υφαντουργία και τη γεωργία. Οι πόλεις που αναπτύχθηκαν την εποχή εκείνη ήταν ισάξιες με εκείνες της Μεσοποταμίας. Ήταν οργανωμένες με ένα σύστημα που αργότερα ονομάστηκε ιπποδάμειο,⁶ διέθεταν ένα περίπλοκο αποχετευτικό σύστημα και λουτρά στο εσωτερικό των σπιτιών (Roberts 1987: 172-173). Οι σοβαρές φυσικές (ίσως) καταστροφές και η μεταγενέστερη κατάκτηση της περιοχής από ομάδες της φυλής των Αρίων δεν άφησαν (απ' ό,τι γνωρίζουμε μέχρι σήμερα) δείγματα γεωγραφικών και αστρονομικών χαρτών (Roberts 1987). Όμως γνωρίζουμε ότι οι Προάριοι είχαν και αυτοί μιαν άλλη αντίληψη του χώρου και του χρόνου που ερχόταν μέσα από τη διαδικασία της αυτοσυγκέντρωσης και του διαλογισμού που φαίνεται να προέρχεται από τον χαραπαϊκό πολιτισμό (UNESCO 1970 τ. 1: 657). Οι γνώσεις αυτές πέρασαν στις μεταγενέστερες κοσμολογικές αντιλήψεις που, συνδυασμένες με αυτές των Αρίων, έθεσαν τις βάσεις του μεταγενέστερου ινδικού πολιτισμού. Όπως σημειώνει ο Μ. Weeler για να τονίσει την πολιτιστική παρουσία των προάριων φυλών, «ο Ίντρα κέρδισε τη μάχη αλλά ο Σίβα τον πόλεμο» (UNESCO τ. 1: 657).

Μεταξύ 1400-700 π.Χ. αναπτύχθηκε ο ινδοάριος πολιτισμός, που ονομάζεται βεδικός, και αναπτύσσεται μέχρι τον 13ο αιώνα ως Ινδουισμός (Braudel 2005: 318). Οι βασικές ιδέες του περιγράφονται στο εκτενές κείμενο της Ριγ-Βέδα και σε πολλά μεταγενέστερα βεδικά επικά κείμενα (Ραμαγιάνα και Μαχαραμπάτα) που διατήρησαν ορισμένα στοιχεία προγενέστερων πολιτισμών (Roberts 1987: 181). Οι ινδικές και περσικές αστρολογικές γνώσεις (που μάλλον έχουν τις ρίζες τους στον σουμερικό πολιτισμό) συναντήθηκαν τελικά τα μεταγενέστερα χρόνια και, μέσω του ζωροαστρισμού (δυϊστική θρησκεία), επηρέασαν κατά την περίοδο των ελληνιστικών χρόνων την ευρωπαϊκή αστρολογία (Neugebauer 2003) και τα θρησκευτικά δόγματα που αναπτύχθηκαν αργότερα στην Ευρώπη (Roberts 1987: 225). Πάντως, η αντίληψη για το χώρο που έχουν οι κάτοικοι της Ινδίας που έζη-

⁶ Σχετικά με το ιπποδάμειο σύστημα, βλέπε ΣΒ 1: 39.

σαν γύρω από τον Ινδό ποταμό φαίνεται πως άλλαξε ριζικά μετά την επικράτηση των Αριών, οπότε και τέθηκαν διαχωρισμοί μεταξύ της έννοιας του «καθαρού» και του «ακάθαρτου», και επικράτησαν οι «κάστες» που δεν συναντούμε στους προγενέστερους πολιτισμούς. Οι αντιλήψεις αυτές είχαν έντονες επιδράσεις στο χώρο όπου συναντάμε ακόμα και τώρα έντονους κοινωνικο-πολιτιστικούς διαχωρισμούς (Braudel 2005: 317-327).

Ακόμη πιο μακρινός πολιτισμός που ήρθε αργότερα (κατά τη ρωμαϊκή εποχή) σε επικοινωνία με τον τότε ευρωπαϊκό είναι των *Κινέζων*. Στα μέσα της 2ης χιλιετίας π.Χ., η επιλογή της τοποθεσίας όπου εγκαθιδρύεται μία πόλη είναι και για την κινέζικη φιλοσοφία πολύ σημαντική και σχετίζεται με συνδυασμούς κοσμικών και περιβαλλοντικών παρατηρήσεων. Η αστρονομία έπαιξε και εδώ ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο, όπως και στους λαούς της Μεσοποταμίας. Οι πηγές που έχουμε (Σου-Κινγκ και Σε-Κινγκ του 15ου π.Χ.) δείχνουν ότι, τουλάχιστον από την 1η χιλιετία π.Χ., οι Κινέζοι έχοντας σεληνιακό κατά βάση ημερολόγιο είχαν διαιρέσει την ημέρα σε εξήντα μέρη και το έτος σε 366 μέρες, γνωρίζοντας ότι έχει 365,25 (Couderc 1958: 39-42), και προέβλεπαν όλες τις εκλείψεις. Το 2160 π.Χ. έχουμε την πρώτη καταγραφή έκλειψης ηλίου (Λιβιεράτος 2002: 23).

Στην Αρχαία Κίνα οι έννοιες του χώρου και του χρόνου ήταν πολύ διαφορετικές από τις γραμμικές που γνωρίσαμε αργότερα στο δυτικοευρωπαϊκό κόσμο (Granet 1992: 103). Οι έννοιες αυτές δεν ξεχώριζαν μεταξύ τους, δεν αποτελούσαν διαφορετικές εννοιολογικές σφαίρες αφηρημένων ιδεών. Οι Κινέζοι τις «αντιλαμβάνονται ως ένα σύμπλεγμα τομέων που ταυτίζονται με ενεργά σύνολα, με συγκεκριμένες ομάδες», τα παιχνίδια των οποίων καθορίζονται από μια «αρχή τάξης» που σχετίζεται με την «αίσθηση της αποτελεσματικότητας του ρυθμού» (Granet 1992: 126). Η ίδια αυτή αίσθηση βρίσκεται στην καρδιά της αντίληψης του Γιν και του Γιανγκ, που αποτελούν τις βάσεις της κινέζικης φιλοσοφίας και σχετίζονται με αντιστοιχίες και αντιθέσεις που μπορούν να έλκονται ή να απωθούνται. «Κάθε μορφή του κόσμου αντιστοιχεί σε ένα κυκλικό σύνολο (ταό, πιον, τ'ονγκ) αποτελούμενο από τη σύζευξη δύο εναλλασσόμενων και συμπληρωματικών εκδηλώσεων», σύζευξη η οποία «συντελείται τόσο στο πεδίο του χρόνου όσο και του χώρου» (Granet 1992: 139). Οι όροι Γιν και Γιανγκ χρησιμοποιούνται και στη γεωγραφική ονοματολογία, ενώ τα ιερά κέντρα – τοποθεσίες επιλέγονταν πάντα μετά από μελέτη του Γιν και του Γιανγκ τους. Το ιερό κέντρο είναι κενό από αυτά που συμβαίνουν γύρω του, ενώ αποτελεί ταυτόχρονα συμβολική μικρογραφία όλου του κόσμου που σχετίζεται με αυτό, περιλαμβάνοντας τα βασικά σύμβολά του. Οι κινέζικες πόλεις θεωρούνται κοσμολογικά σύμβολα (Sack R. D. 1980 αναφορά από το Πανταζής 1990: 212).

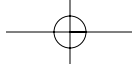
Τέλος, υπάρχουν οι πολύ πιο μακρινοί πολιτισμοί, που απ' ό,τι γνωρίζουμε ήρθαν σε επαφή με τους Ευρωπαίους πολύ αργότερα, μέσω των διάφορων περιηγητικών και κατακτητικών ταξιδιών μεταξύ 14ου-16ου αιώνα. Στην Αμερική, η «ανακάλυψη» από τους Ευρωπαίους αυτών των πολιτισμών άλλαξε πάντως κυριολεκτικά τις συνήθειές τους, μιας και εισήχθησαν πολλά νέα τρόφιμα στη διατροφή τους (κηπευτικά, πατάτες κ.ά.) και αμέτρητος πλούτος σε χρυσό και ασήμι

που προερχόταν, αφενός, από μεταλλεία, αφετέρου, από την καταστροφή των ήδη πολύ ανεπτυγμένων υλικών πολιτισμών των ιθαγενών λαών της κεντρικής και νότιας Αμερικής την εποχή αυτή (κυρίως των Αζτέκων και των Ίνκας). Ενημερωτικά σημειώνουμε ότι οι προγενέστεροι πολιτισμοί της ηπείρου, όπως οι Ολμέκοι και οι Μάγιας (πριν το 1500 π.Χ.), προγενέστεροι των Αζτέκων, και οι Τσαβίν, (πριν το 900 π.Χ.), προγενέστεροι των Ίνκας, χρησιμοποιούσαν τις αστρονομικές μετρήσεις τους στην αρχιτεκτονική και στις προβλέψεις αστρονομικών και κλιματολογικών φαινομένων που σχετίζονταν με την πολύ ανεπτυγμένη γεωργία τους. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του χρόνου στους Μάγιας,⁷ στον πολιτισμό των οποίων υπήρχαν δύο ημερολόγια: ένα κοσμικό «τζόλκιν» 260 ημερών και ένα γήινο «χαάμπ» 360 (ή 365 ημερών αναλόγως) που αλληλοϋποστηρίζονταν μεταξύ τους ώστε να ερμηνεύονται κοσμικά και γήινα φαινόμενα. Ο ιδιαίτερη σχέση με την ιστορία τους σε συνδυασμό με το πενταδικό αριθμητικό σύστημα και τα απλοποιημένα αστρονομικά εργαλεία μέτρησης που διέθεταν έδιναν τη δυνατότητα σε πολλούς ανθρώπους να κάνουν προβλέψεις για τον καιρό, ενώ ένα από τα επίσημα ημερολόγια τους έφτανε μέχρι την πρόβλεψη σύγχρονων εκλείψεων. Σύμφωνα με τον λεγόμενο «εκτενή υπολογισμό του χρόνου» υπήρχαν ημερομηνίες που δεν μπορούσαν να επαναληφθούν παρά μόνο μετά από 374.440 χρόνια... πράγμα που έδινε τη δυνατότητα πολύ μακροχρόνιων προβλέψεων (Morley 1956, αναφορά στο Leon-Portilla 1994: 21 και Aveni 1991).

Γενικότερα, πάντως, οι αστρονομικές παρατηρήσεις ήταν αναπόσπαστο τμήμα της διαδικασίας εγκατάστασης των λαών αυτών, όπως και σε όλη την Κεντρική Αμερική, τα δε τέμπλα τους –μέχρι και ολόκληρες πόλεις– είχαν σχεδιαστεί και κατασκευαστεί βάσει αυτών των μετρήσεων (Τικάλ, Παλένκε, Τουλούμ κ.ά). Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι οι σημερινοί απόγονοι των Μάγιας συνεχίζουν να έχουν μια διαφορετική αντίληψη για το χρόνο από αυτήν των Ευρωπαίων, διατηρώντας μια προσέγγιση για τα γεγονότα που εκτείνεται σε «μακρύ χρόνο», στον οποίο δίνουν μεγαλύτερη έμφαση σε σχέση με τον «άμεσο χρόνο» (βλέπε τα αλληγορικά κείμενα του πρόσφατου κινήματος των Ζαπατίστας στο EZLN 1996).

Οι διαφορετικές αυτές αντιλήψεις για το χώρο και το χρόνο έχουν αντανάκλαση και στις προσεγγίσεις που έχουν διάφοροι πολιτισμοί για το τοπίο (Berque 1995 και 2000) και διάφορες κοινωνικές ομάδες για την πόλη (Ramadier,

⁷ Από φιλοσοφική άποψη, η αντίληψη των Μάγιας για τον κόσμο φαίνεται στο αρχαίο κείμενο Popol Vuh, που είναι από τα ελάχιστα που διασώθηκαν μετά την ισπανική κατάκτηση. Ο D. Tedlock (1985: 29-62), συζητώντας με τον σοφό Andres Xiloj σχετικά με την ιδιαίτερη προσέγγιση της ιστορίας των Μάγιας που μπορεί να δοθεί ερμηνεύοντας το κείμενο αυτό, κατέληξε στο παρακάτω συμπέρασμα (μτφ. από Ισπανικά, Κ. Π.): «Η διαφορά ανάμεσα στην γεμάτη αίσθηση του χρόνου, που συναντάμε στη μυθο-ιστορική διήγηση του Πόπολ Βου, και την ευρωπαϊκή αναζήτηση μιας καθαρής ιστορίας δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια διαφορά ανάμεσα στον κυκλικό και το γραμμικό χρόνο. Οι Μάγιας ήταν πάντα σε ετοιμότητα σε σχέση με την επανεμφάνιση ορισμένων “πατρών” τάσεων και ρυθμών του παρελθόντος στις σημερινές συνθήκες, παρ’ ότι δεν περίμεναν να επαναληφθούν τα παρελθόντα γεγονότα με τον ίδιο ακριβώς τρόπο» (Tedlock: 62). Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνει την εκτενή προσέγγιση του Leon-Portilla M. (1994: 173).

Petroroulou κ.α. 2007). Δεν υπήρχαν, όμως, μόνο στους «άλλους» λαούς που συναντάμε διαφορετικές σχέσεις με το χρόνο και το χώρο, ούτε παρατηρείται μόνο σε αυτούς η διαφορετική σχέση με τη φύση.

Εναλλακτικό Διδακτικό Υλικό

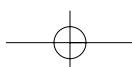
Για το θέμα αυτό διαβάστε το ΕΔΥ, κεφάλαιο 3.3 «Το τοπίο ως θεώρηση», σελ. 6-8.

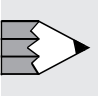
Στην Ευρώπη η διαδρομή διαμόρφωσης της σημερινής μας αντίληψης για το χώρο και το χρόνο έχει περάσει μέσα από πολλές αμφισβητήσεις, μεταμορφώσεις και ριζικές αλλαγές που σχετίζονται άμεσα με τις καταβολές της Γεωγραφίας. Για το θέμα αυτό καθώς και για τις μεσογειακές καταβολές της ευρωπαϊκής Γεωγραφίας και το ρόλο που έπαιξαν οι αρχαίοι σοφοί σε αυτήν, διαβάστε τα παρακάτω κείμενα.

Συνοδευτικό βιβλίο 1 και Εναλλακτικό Διδακτικό Υλικό

Για τις μεσογειακές καταβολές της ίδιας της Ευρώπης, διαβάστε τώρα το ΣΒ 1, το κεφάλαιο 1.2 και το πρώτο μέρος του κεφαλαίου 1.3. «Γεωγραφικές μεταμορφώσεις της Ευρώπης και της Γεωγραφίας: Από τη Μεσόγειο στο Βορρά», σελ. 35-61. Δώστε ιδιαίτερη προσοχή στο Χάρτη 1 σε συνάρτηση με τους Πίνακες 1 και 2 καθώς και τους Χάρτες 2, 3, 4, 5. Βοηθητικά μπορείτε να συμβουλευτείτε από το ΕΔΥ 1.3 το κείμενο «The Boundaries of Europe», σελ. 593-594.

Ενδιαφέρουσα τέλος είναι η αντιφατική σχέση που είχαν οι Ευρωπαίοι με τους λεγόμενους νομαδικούς πολιτισμούς, λόγω της άγνοιας των τρόπων που αντιλαμβάνεται το χώρο και το χρόνο ο «άλλος». Στην ίδια την Ευρώπη περιπλανώνται από πολύ νωρίς οι Τσιγγάνοι που προέρχονται από τις Ινδίες και μεταναστεύουν κατά κύματα μεταξύ 224 μ.Χ. και 1454 μ.Χ. (Kenrick 1997). Αργότερα (μετά τον 16ο αιώνα) οι Ευρωπαίοι, ως κατακτητές ή αποικιοκράτες ήρθαν σε επαφή με περιπλανώμενες φυλές ιθαγενών του Καναδά, του Βόρειου Μεξικού, των ΗΠΑ, της Ασίας, της Αφρικής και της Αυστραλίας. Οι περισσότεροι από αυτούς και ιδιαίτερα οι τελευταίοι διέθεταν μια ιδιόμορφη χαρτογράφηση του κόσμου που περνούσε μέσα από δίκτυα διαδρομών με τοπόσημα, εικόνες, ήχους, μυρωδιές και ιστορίες που συνιστούσαν τελικά την πολιτιστική παρακαταθήκη των λαών αυτών (Τσάτουιν 1990). Η ευρωπαϊκή αντίληψη του χώρου και του χρόνου που διαμορφώθηκε την εποχή του Διαφωτισμού έρχεται σε ρήξη με την παραπάνω αντίληψη. Στην εποχή μας (εποχή των δικτύων και των επικοινωνιών), μάλλον θα είχαμε πολλά να διδαχτούμε από αυτόν τον ιδιαίτερο τρόπο προσέγγισης του χωροχρόνου...

Άσκηση Αυτοαξιολόγησης 1.1

Τελικά οι αρχαίοι λαοί αντιλαμβάνονταν όπως εμείς τον κόσμο; Αναφέρετε παραδείγματα από διαφορετικούς λαούς για να στηρίξετε την άποψή σας. Διερευνήστε, στη συνέχεια, όσον αφορά τους αρχαίους λαούς τη σχέση που είχαν οι πρώτες γνώσεις τους για το χώρο με την επιλογή του τόπου εγκατάστασής τους και τη δημιουργία των πρώτων πόλεων.